

OROSZORSZÁG ÉS A GAZDASÁGI REFORM*

IVAN M. GERMAN

Az orosz társadalom mítoszok hatása alatt él. A gazdasági reform hivatalos irányvonalában megtestesülő *első mítosz* a privatizáció. Az állami tulajdonú gazdaság túlnyomó részének erőltetett privatizálását úgy hirdették meg mint „a piacgazdaságra való átmenet” fő, sőt döntő előfeltételét. Emögött az az elgondolás állt, hogy a magántulajdon a leghatékonyabb minden egyéb tulajdonformával szemben.

A privatizáció két alapvető feladatot jelölt ki:

- a tulajdonosok rétegének (az úgynevezett középosztálynak) a megteremtését;
- a gazdaság hatékony működését.

Privatizáció hatékony tulajdonos nélkül

Úgy tűnik, hogy a magántulajdon kulcsfontosságú szerepéről elterjedt mítosz mögött nincsenek döntő tudományos érvek. A klasszikus magántulajdon fölényére kevés példa van ma a világban, hacsak a kisméretű és a családi vállalkozói tevékenységet nem tekintjük ennek. Napjainkban a részvénytársaság vált a magán-, az állami és az állami–magánvállalkozás uralkodó formájává. Ugyanakkor Oroszországban a privatizáció a gazdaságtörténetben példa nélkül álló ütemben és soha nem látott mértékben ment végbe. A privatizáció eredményeként 1996. július 1-jén magántulajdonban volt az összes vállalat 66,7 százaléka, állami tulajdont képezett a vállalatok 10,4 százaléka, önkormányzati tulajdonban volt a vállalatok 7,4 százaléka.¹ Ezzel egyidőben 40 millió ember részvénytessé vált.

Mindazonáltal a privatizáció következményeképpen a gazdaság hatékonysága nem növekedett. Úgy tűnik, hogy mind elméleti, mind gyakorlati nézőpontból tekintve csupán a tulajdonforma megváltoztatása nem biztosítja a reálgazdaság hatékonyságának növeke-

* A szerző Budapesten, 1997. március 17-én az Orosz Kulturális Központban elhangzott előadásának szerkesztett változata. A fordítás dr. Balogh András munkája. A szerző 1952-ben végzett a szaratovi Közgazdaság-tudományi Egyetem ipari szakán. Közel két évtizedes, iparban töltött tevékenység után 1971-ben szerezte meg a közgazdaság-tudomány kandidátusa fokozatot. 1975-ben az említett egyetem rektora lett, 1983 óta egyetemi tanár. 1995-től a szaratovi Állami Közgazdasági Akadémia rektora. Előadása saját nézőpontját tükrözi az oroszországi reformról, annak társadalmi–gazdasági következményeiről és nem szükségszerűen egyezik meg a hazai tudományos körök és a Szerkesztőség véleményével. A reformok fő mozzanataival nem azonosul, a megoldást nem a tervgazdaság visszaállításában látja, hanem olyan általa „konstruktív–alkotó” szcenáriónak nevezett alternatívában, amelynek tudományos megalapozottsága egyes közgazdászokban bizonyára hiányérzetet támaszt. Mindazonáltal a mai orosz középkorú közgazdász-generáció egyik egyéniségének okfejtései tudományosan elgondolkodtatók.

¹ Lásd az „Oroszország gazdasága” gyűjteményes kötetet. (Szbornik Ebonomika Rosszii.) 1996. január–június.

dését. Ez csak az állólapok megújítása, a tudományos megalapozottságú technológiák alkalmazása, a marketing bevezetése, az irányítás megjavítása útján lehetséges. Mindez azonban hosszú távú beruházásokat igényel.

A privatizációs folyamat során a részvényesek nem váltak és nem is válhattak hatékony tulajdonosokká. A részvénytulajdon – mint ismeretes – részvétel a részvénytársaság irányításában, ami az osztalékszerzéssel és a részvények eladásával realizálódik. A kis-részvényesek számára azonban az irányításban való részvétel lehetetlen, minthogy a részvénytársaság irányításához jelentős (több mint 10 százalékos) részvénytulajdon szükséges. A részvényesek nagy része nem rendelkezik ezzel. Az osztalékszerzés szerfölött kétséges a gazdasági válság viszonyai között, mivel Oroszország vállalatainak csupán 5–10 százaléka működik nyereségesen. Ily módon a részvényeseknek csak ekkora hányada számíthat arra, hogy osztalékot kap. A részvények névérték fölötti eladása ugyancsak lehetetlen a gazdasági visszaesés feltételei mellett. Következésképpen a tulajdonosok rétege csupán formálisan létezik, a valódi középosztály még nem jött létre. A lakosságban valójában csupán jelentéktelen része jutott tulajdon birtokába és rendelkezési joghoz mégpedig olyan módon, hogy a vállalatvezetés, az árnyékgazdasági szereplők és hasonló struktúrák felvásárolták a részvényeket. Így az orosz privatizáció magánszemélyek szűk körének nyújtott lehetőséget arra, hogy az ország nemzeti vagyonának jelentős részével ellenőrzés nélkül rendelkezzenek. Ugyanakkor azonban az orosz privatizáció megteremtette a „vagyontalan” tulajdonosok tömegét. A befektetők az összes befektetési alapoknál és „pénzmosó” struktúráknál 104,0 trillió rubel értékű befektetésüket veszítették el. Elmondható, hogy az orosz privatizációs stratégia és taktika következményeképpen szabad tér nyílt a nemzeti vagyon fosztogatására. Ezt néhány példával kívánom alátámasztani. A vaucser-alap teljes nominális nagysága (körülbelül 1,5 trillió rubel) kiinduláskor az ország állólapjai értékének 1 százalékát tette ki. Gyakorlatilag potom pénzért kiárusították a nemzeti vagyont.

A vaucser (az angol „voucher”-ből) olyan dokumentum, amely igazolja az állampolgárok jogát arra, hogy a privatizált állami tulajdonból részt kapjanak. Oroszországban az állami tulajdon vaucseres privatizációjának végrehajtásakor a teljes nemzeti vagyont 1,5 trillió rubelre értékelték. Oroszország valamennyi állampolgára, azaz 150 millió fő – életkortól függetlenül – 10 ezer rubel névértékű privatizációs csekket kapott, ami mindenkinek a privatizált állami tulajdonból való részesedését fejezte ki. Mi történt később? Az emberek nem tudták, hogy mit tehetnek ezekkel a vaucserekkel, és semmiféle anyagi ellátásuk nem lévén, olcsón eladták őket olyan magán beruházási alapoknak, amelyekből 168-at hoztak létre Oroszországban. Ezek az alapok felvásárolták a lakosságnál levő vaucseres túlnyomó részét, és így az állami tulajdon nagy részének tulajdonosaivá váltak. Sok szakértő szerint az ország nemzeti vagyonának értéke a vaucseres privatizációval egyszázad részére csökkent, a magán beruházási alapok az állami tulajdon nagy részét olcsón felvásárolták.

A privatizáció második szakaszában Oroszország nem kevesebb, mint 200 milliárd dollár értékű 500 vállalatát 7,2 milliárd dollárért értékesítették. Különösen alacsony áron adták el 77 kohászati, 85 gépgyártási, 66 kőolaj- és gázágazati és 65 vegyipari vállalatot.

Az orosz privatizációval egyidejűleg magasra csapott a gazdasági bűnözés hulláma. Egy 1996. év végi belügyminisztériumi elemzés szerint a tulajdonosváltással kapcsolatos bűnözés jelentős mértékben meghatározza nemcsak a gazdaság jelenlegi állapotát, hanem a fejlődés kilátásait is. A privatizáció során a bűnözők tulajdonába jutott a privatizált tőke 55 százaléka és a szavazati joggal bíró részvények 80 százaléka.

Az árnyékgazdaság aránya elérte a bruttó hazai termék 40 százalékát.

Az elmúlt négy év folyamán az ország belügyi szervei körülbelül 800 ezer gazdasági bűncselekményt tártak fel. A nyilvántartott bűncselekmények átlagos évi növekedése a gazdaság szférájában 12,5 százalékot tesz ki. A gazdasági bűncselekmények közül minden negyedik olyan kategóriába tartozik, amelynél a kár különösen nagy.

Csupán a bűnözés által okozott kár körülbelül 10 trillió rubelt tett ki 1996-ban.²

A gazdaság liberalizálása az irányítás hatékonysága nélkül

A *második mítosz* a gazdaság liberalizálása. A „reformátorok” szerint az új gazdaságot csak a tulajdon különböző formáihoz tartozó, egymással versenyző vállalatokkal lehet felépíteni, a jelenkori világfejlődés viszont ezzel ellentétesnek látszik. A fejlett országokban növekszik az állam szerepe a gazdaságban, így a nemzeti vagyontól való részesedése is. A statisztikai adatok szerint az Egyesült Államokban az állami bevételek a bruttó hazai termék 1960. évi 27,6 százalékáról 1995-re 35,3 százalékára nőttek. Japánban az 1970. évi 21,6 százalékról 1994-re 34,6 százalékra, Németországban az 1960. évi 35,6 százalékról 46,2 százalékra emelkedtek 1995-re. Oroszországban ez a mutató 1996-ban mindössze 17,6 százalékot tett ki.

A reform néhány éve alatt az orosz gazdaság lendületesen haladt a világfejlődéssel ellentétes irányba, azzal szemben, amit modern szociális államnak vagy szociális piacgazdaságnak szoktak nevezni. Az ilyen szegény kincstár ugyanis képtelen támogatni a tudományt és az oktatást, az egészségvédelmet és a kultúrát, a honvédelmet és azokat a területeket, amelyeknek érdekében az államnak kézben kell tartania a nemzeti termelési potenciál jelentős részét. E potenciálnak kell alkotnia a nemzetgazdaság húzóerejét, szilárd gerincét, amely biztosítja az állam stratégiai érdekeinek érvényesülését és egyidejűleg a kincstári bevételek állandó és alapvető forrását. A gazdaság liberalizálása azonban a gazdasági irányítás rendszerének összeomlásához és így gazdasági válsághoz vezetett. Oroszország gazdaságának jelenlegi állapotát a következő adatok jellemzik:

1. a bruttó hazai termék előállítására 1995-ben az 1990. évi színvonal 62,0 százalékát tette ki;
2. Oroszország nemzetgazdaságának termelési állólapjai 1991 és 1995 között az 1990. évihez viszonyítva gyakorlatilag nem változtak, azonban amortizációjuk 1995 végén 56 százalékot tett ki, és ez már a kritikus mérték, ennek következtében erőteljesen csökkent a termelési-műszaki rendszerek működésének biztonsága, ami azt mutatja, hogy a gazdaság az összeomlás előtti állapotban van;
3. az ország termelési állólapjainak kihasználása romlott, a termelőkapacitások kihasználásának színvonal a 40–45 százalékra esett vissza, a gépgyártásban 30–35 százalékosra;
4. az ország nemzetgazdaságának szerkezete teljesen deformálódott, az elmúlt öt évben a gazdaság nyersanyag-termelő szektorainak aránya több mint kétszeresére növekedett, míg a feldolgozó szektorok részesedése több mint 50 százalékkal csökkent;
5. 1990-hez képest 1995-ben erősen csökkent a munka termelékenysége: az iparban 33,5, a mezőgazdaságban 28,5, az építésben 38,6, a közlekedésben és hírközlésben 44,8, a kereskedelemben és közétkeztetésben 22,7 százalékra.

Az *ipar* egészében a termelés volumene az 1990. évihez viszonyítva 1995-re 50 százalékkal csökkent. Összehasonlításként megjegyezzük, hogy az 1929-1933. évi világválság időszakában a válság által leginkább érintett két államban, az Egyesült Államokban 48

² Lásd Oroszország Belügyminisztériumának jelentését „A gazdasági bűnözés és a korrupció elleni harc helyzetéről és az erősítésével összefüggő intézkedésekről az Orosz Föderációban”. *Szovjetszkaja Rosszija*. 1997. évi 13. sz. február 1.

százalék, Németországban pedig 42 százalék volt az ipari termelés volumenének visszaesése. Németországban a második világháború nyomán az ipari termelés volumenének 66 százalékos csökkenése következett be.

1995-ben, az 1990. évihez viszonyítva, a termelés volumene az ipar ágazataiban a következő nagyságrendű volt.

Az ipari ágazatok 1995. évi termelése az 1990. évi százalékában

Ágazat	Százalék
Villamosenergia-ipar	81,2
Fűtőanyagipar	60,3
Vaskohászat	56,9
Vegyipar és petrokémiai ipar	44,6
Gépgyártás	37,6
Fa-, fafeldolgozó és cellulóz-papíripar	41,3
Építőanyag-ipar	40,4
Könnyűipar	19,5
Élelmiszeripar	47,5

Lelassult az iparban a tudományos–műszaki fejlődés üteme. Az Orosz Föderáció kormánya mellett működő gazdasági konjunktúrát vizsgáló központ által végzett vizsgálat kimutatta, hogy az új termékeket kibocsátó vállalatok aránya 2–5 százalék, és fejlett technológiát csak a vállalatok 5 százaléka vezetett be. 1996-ban Oroszország iparában a munkatermelékenység színvonala az Egyesült Államokénak 25 százalékát tette ki.

Az iparban a tudományigényes ágazatok gyorsuló hanyatlásának veszélye figyelhető meg: míg a reform évei alatt az ipari termelés összvolumene 50 százalékkal csökkent, addig a tudományigényes ágazatokban a visszaesés 70–80 százalékot tett ki. Oroszország gazdasága ebben a helyzetben az ipari bázis gyengülése és a termelési szerkezet romlása miatt nem képes önálló bővített újratermelésre.

A *mezőgazdaság* fejlettségi szintje az 1950-es évek elejének színvonalára esett vissza: a termelés volumene 1995-ben 35 százalékkal volt kisebb az 1990. évinél. A vetésterület évről évre csökken, 1995-ben például 15 millió hektárt tett ki. A termeléshez a reform előtti műtrágyamennyiség egynolcadát használták fel. Az agrárszféra hanyatlását jelzi, hogy 1990 és 1995 között a szarvasmarha-állomány 36, a sertésállomány 48, a juh- és kecskeállomány 54, a baromfiállomány 40 százalékkal csökkent. Ezzel Oroszország állatállománya a második világháború utáni első öt éves tervidőszak szintjén áll (a juh esetében az 1947. évi, a sertésállománynál az 1950. évi, míg a tehénállomány esetében az 1962. évi szintvonalon). Az állati termékek termelése jelenleg olyan, mint 30 évvel ezelőtt volt. A mezőgazdaság anyagi–műszaki erőforrásai erőteljesen csökkennek: 1995-ben az állóalapok elhasználódása a mezőgazdaságban négyszeresen felülmúlta ezen alapok beáramlását.

Az agráripari komplexum részesedése a költségvetési kiadásokból 1995-re az 1991. évi 19 százalékról 3,7 százalékra csökkent. Mindezek együttvéve oda vezettek, hogy az alapvető mezőgazdasági termékek termelési volumene 1995-ben az 1990. évinek átlagosan csak alig felét tette ki.

A mezőgazdasági termékek 1995. évi volumene az 1990. évi százalékában

Termény, termék	Százalék	Termény, termék	Százalék
Gabona	54	Tej	26
Hús	35	Vaj	50
Hal és halkészít- mények	31	Sajt	47
		Tojás	71

A Mezőgazdasági Minisztérium adatai szerint 1996-ban a mezőgazdasági vállalatok háromnegyede veszteséges volt, az agrárszektor egészében 16,0 trillió rubel veszteséget regisztráltak. Napirendre került az ország élelmezési függetlenségének kérdése. Az importált élelmiszerek és az élelmiszer-termeléshez szükséges importált nyersanyagok aránya Oroszország élelmiszerpiacán 1992-ben 19, 1993-ban 23, 1994-ben 30, 1995-ben 56 százalékot tett ki.

Az Oroszországi Mezőgazdaság-tudományi Akadémia adatai szerint 1995-ben az alapvető élelmiszerek importbeszerzése az 1993. évvel összehasonlítva a következő mértékben növekedett: a hús 6,8-szeresére, a baromfihús 10,8-szeresére, a vaj 3,4-szeresére, a gyermekélelmiszerek 6-szorosára, a burgonya 9,8-szeresére.

Az elemzések azt mutatják, hogy 1995-ben Oroszország mezőgazdaságának, agrár-
ipari komplexumának állapota kritikus szintet ért el, nemcsak a bővített, hanem az egy-
szerű újratermelés feltételei is hiányoznak. Az agrárszféra termelési és szociális infra-
struktúrája tönkre megy. Ha falun nem történik gyökeres fordulat, akkor 2–3 év múlva a
földművesek képtelenek lesznek megművelni azt a földet, amelyet birtokolnak.

A *beruházási* válság az orosz gazdaságban az összeomlás egyik legfontosabb ténye-
zője. 1991 és 1995 között a nemzetgazdasági beruházások volumene kevesebb mint a
felére (1992-ben 16, 1993-ban 12, 1994-ben 26, 1995-ben 17 százalékkal), emellett a
termelési szféra beruházásai közel kétharmaddal csökkentek. A szóban forgó időszak
alatt az állóalapok üzembe helyezése 73 százalékkal esett vissza.

Nemcsak a termelési célú, hanem a lakás-, valamint a szociális és kulturális célú épí-
tés volumene is csökkenő tendenciát mutat. A hivatalos statisztika adatai szerint az át-
adott új lakóterület 1990-ben 61,7 millió négyzetmétert tett ki, de 1995-ben már csak
41,0 milliót. Csökkent az évi átadás (üzembe helyezés) az iskolák területén 520 ezer
tanulói helyről 296 ezerre, vagyis 43,1 százalékkal, a műszaki szakmunkásképző-
iskolákban kétharmaddal, a kórházakban 50, a rendelőintézeteknél 38, a klubokban és a
művelődési házakban 60, a filmszínházaknál 96, a felsőoktatási intézményeknél 75, a
szakközépiskolákban 88 százalékkal.

A *külkereskedelem* állami monopóliumának 1992-ben megkezdődött felszámolása
mindenekelőtt Oroszország Nyugathoz fűződő kereskedelmi-gazdasági kapcsolatainak
fejlesztését vetítette előre, feltételezve, hogy onnan exportcikkért cserébe meg lehet
kapni a szükséges technológiákat, hiteleket, beruházásokat. A külgazdasági tevékenység
ilyen orientációja gyakorlatilag nem vezetett a Nyugathoz fűződő kereskedelmi-
gazdasági kapcsolatok különösebb bővüléséhez. A Független Államok Közösségén kívü-
li országokkal folytatott külkereskedelmi forgalom fejlődését jelzi, hogy 1992-ben 79,5,
1995-ben pedig 97,6 milliárd dollárt ért el. Az ezen országokba irányuló áru- és szolgál-
tatásexport 1992-ben 42,4, 1995-ben 64,3 milliárd dollárt, az ugyanezen külföldi orszá-
gokból származó import 1992-ben 36,8, 1995-ben pedig 33,2 milliárd dollárt tett ki.

1992-ben az export áruszerkezetét a fűtőanyagok és a nyersanyagok 48, a gépek és a berendezésekét 9,3 százalékos aránya jellemezte, 1995-ben az exportban a fűtőanyagok és a nyersanyagok 80, a gépek és a berendezések 4,6, a tudományigényes termékek 1,4 százalékot képviseltek. Az import szerkezetében 1992-ben a gépek és a berendezések aránya 39,2, az élelmiszereké és a termelésükhöz szükséges nyersanyagoké 26,8, a textil- és kötött ruházaté 11,2 százalékot ért el, 1995-ben pedig a gépek és a berendezések aránya 39,5, az élelmiszerek és a termelésükhöz szükséges nyersanyagok aránya 56, míg a textil- és kötött ruházat 0,1 százalékot tett ki.

Napjaink világgazdasági környezetében Oroszország mint fűtőanyagot és nyersanyagokat exportáló ország jelenik meg, az 1993. évi szintet gyakorlatilag valamennyi alapvető fűtőanyag- és nyersanyagfajta exportja meghaladja. 1994–1995-ben például az egyes termékek exportja a következőképpen növekedett: a cementé 3,4-szeresére, a furniré, újságpapiré, szöveté másfélszeresére, a csiszolatlan gyémánté 2,4-szeresére, a vasötvözeteké 1,7-szeresére, a rézé 2,7-szeresére, a kőolajé 21,0 százalékkal, a kőolaj-termékeké 21,6, a gázé 35,6 százalékkal.

Az exportorientációt nemzetközileg elsődleges ismérvnek tekintik annak megítélésében, hogy egy állam gazdasága gyarmati típusú gazdasággá alakul-e. Oroszország importjában 1995-ben az élelmiszerek és az előállításukhoz szükséges nyersanyagok a teljes importvolumen 56,0 százalékát tették ki. Márpedig nemzetközi megítélés szerint, ha egy ország importálja az élelmiszerek és az előállításukhoz szükséges nyersanyagok több mint 30 százalékát, akkor elveszti élelmezési függetlenségét.

Oroszország *külföldi adóssága* 1992-ben 75,8 milliárd dollárt tett ki. Ez az adósság 1995-ben már 130,0 milliárd dollárra rúgott, 1996 első felében az adósság további 30 milliárd dollárral nőtt. Mindez azonban csak a kezdet. A berlini össznémet gazdasági prognózisok készítésével foglalkozó intézet adatai szerint Oroszország külső adóssága a 2002. évre 220 milliárd dollárt fog elérni.

A *külföldi beruházások* az elmúlt években a következőképpen alakultak: 1992-ben 0,66, 1993-ban 1,36, 1994-ben 2,0, 1995-ben 2,8 milliárd dollár.

Az állam külkereskedelmi monopóliumának felszámolása igen jelentős tőkekiáramláshoz vezetett, két csatornán keresztül:

- a stratégiai erőforrások (energiahordozók, fémek, fa stb.) fokozott kivitele és
- a tőke illegális kivitele.

Napjainkban a kitermelt kőolaj 40 százalékát exportálják Oroszországból. (Az összehasonlítás kedvéért megemlítem, hogy 1980 és 1990 között a Szovjetunióban évente 600–625 millió tonna kőolajat termeltek, exportra 125 millió tonna, vagyis 20–22 százalék került. Jelenleg Oroszországban 300 millió tonna a kitermelés, és külföldre változatlanul 125 millió tonna kerül.) Napjainkban Oroszországból kiszállítják a dízel fűtőanyag 41, az alumínium 78, a tisztított (finomított) réz 71, a nikkel 82, a feketefém hengereltáru 63, a műtrágya 78 százalékát stb. A hazai kitermelőipar gyakorlatilag exportra dolgozik.

A legutóbbi években – a Belügyminisztérium adatai szerint – a bűnöző csoportok Oroszországban vezetett külföldi számláin 150–300 milliárd dollár jelent meg a kőolaj, a gáz, a fémek, a fa, a gyémánt és egyéb áruk illegális kivitele nyomán. *John Ross*, az angol parlament munkáspárti képviselőcsoportjának gazdasági tanácsadója, írja erről:

„Az elmúlt két év alatt Oroszország erőteljesen megnövelte az energiahordozók és a fémek kivitelét. Emellett azonban mind az energiahordozókból, mind a fémekből egyre kevesebbet termelnek az országban. Minek a rovására lehet növelni az exportot? A hazai ipari ágazatok ellátása terhére. Az export növekedett, de a belőle származó jövedelmek csökkentek. Természetesen mi magunk törtük le az árakat. Most a Nyugat megkímélheti saját kőolaj-, szén- és fémlételeit. Ezek úgy nyugszanak, mintha a bankban lennének. És amikor Oroszország tartalékai kimerülnek, akkor ... Ez a tőke Oroszországból való kiáramlásának első formája. A második forma: az eltulajdonított pénz, havonta mintegy 2 milliárd dollár, Nyugatra kerülése. Ezeket a nyugati iparba fektetik be. Oroszország veszteségeket szenved, méghozzá hatalmas mértékben. Az ország egész eddigi történetének legnagyobb ipari csődjét éli át. Gyakorlatilag békeidőben ez az ipari gazdaság legnagyobb összeomlása, amely valaha is végbement a történelem során...”³

1992 óta folyik az Oroszország és a volt szöveteségi köztársaságok közötti gazdasági kapcsolatok gyengítésének intenzív folyamata. E kapcsolatok szűkülése a kölcsönös kereskedelem csökkenéséhez vezetett. Ily módon az Oroszország és a Független Államok Közösségének (FÁK) többi országa közötti külkereskedelmi forgalom – összehasonlítva a 1991. évi 142 trillió rubelről 1995-re 50,0 trillió rubelre csökkent. Az Oroszország és a FÁK országai közötti gazdasági kapcsolatok továbbra is erőteljes konfliktusveszélyt rejtenek magukban. Ilyen veszély például az adósságválság – a Független Államok Közössége országainak az Oroszországgal szembeni adóssága 1996. január 1-jén 9 milliárd dollárt tett ki – vagy az „átjárható” határok létrejötte, amely megteremtette a tőke csempészésének feltételeit Oroszországból a Független Államok Közössége más országaiba. Ennek illusztrálásaként megemlítem, hogy a vámszervek évente átlagosan 50,0 milliárd rubel értékű csempészáru kivitelét akadályozzák meg Oroszországból a Független Államok Közössége országaiiba. Ez azonban az Orosz Föderáció Vámbizottságának adatai szerint csak mindössze 4 százalék, mivel a csempészáru nagyobb része elkerüli a vámszerveket.

A monetarizmus

A *harmadik mítosz* az orosz monetarizmussal kapcsolatos, melynek alapját a költségvetési deficit és a pénzmennyiség visszafogásának elmélete képezi. E politika hirdetői abból a monetarista dogmából indulnak ki, amely szerint az infláció megjelenésének az oka a pénzmennyiség túlzott mértékű megnövekedése. Ezt axiómaként emlegetik. Az ilyen premisszából az a következtetés adódik, hogy Oroszországban az infláció nem az áruhiány eredményeként jelent meg, hanem a mértéktelen pénzkibocsátás következtében. A pénzmennyiség növelése volt az 1992. évi infláció alapvető forrása. A monetarizmus hívei bizonyosságul rámutatnak arra, hogy 1992-ben 1000 százalékkal növekedett a forgalomban levő rubel mennyisége. Ebből adódik, hogy az évi infláció elsődleges oka a pénztömeg tízszeresre növekedése, és az árak emelkedése ennek következménye. Így jutnak arra a következtetésre, hogy ha egyszer a túlzott mértékű pénzkibocsátás szüli az árak gyors emelkedését, akkor ezt fékezni kell. Ami meg is történt és ma is ez folyik.

Valójában melyek a monetarista koncepció megvalósításának következményei?

³ Idézi a *Voproszú ekonomiki* 1994. évi 3. sz.

Oroszország soha nem látott pénzügyi válságba került. A pénz elértéktelenedett és semmire sem elegendő: sem a bérekre, nyugdíjakra, sem a védelmi eszközökre, sem az adósságfizetésre, sem a beruházásokra és a tudományos–műszaki munkákra. A körbetartozások a nemzetgazdaságban 1997. január 1-jén 1042,0 trillió rubelt tettek ki, ami lényegesen több, mint az ország éves költségvetése.

A pénzkifizetésekkel kapcsolatos adósság hiányának teljes összege 1997. február 1-jén meghaladta a 80 trillió rubelt, ebből 48 trillió rubel béradósság, 18 trillió rubel nyugdíjadósság, 7 trillió rubel a katonák eltartásával kapcsolatos adósság, 4 trillió rubel gyermektámogatási adósság.

Az infláció 1992-ben 2610, 1993-ban 940, 1994-ben 320, 1995-ben 234 százalékos volt. Összehasonlításképpen: az infláció a második világháború alatt egyetlen országban sem (Görögország kivételével) haladta meg a 600–800 százalékot. Egy rubel 1991. január 1-jén 1,7 dollárt, 1996. január 1-jén pedig egy dollár 5700 rubelt ért.

A *lakosság életszínvonalát* az olyan mutatók alapján értékelem, mint a lakosság foglalkoztatási helyzete, a reálbér és az egy főre jutó jövedelem, a fogyasztási cikkekkel való ellátottság, a szociális–demográfiai helyzet, a szociális egyenlőtlenség foka a társadalomban, a szociális szféra (oktatás, egészségvédelem, tudomány, kultúra) ágazatainak állapota.

A *lakosság foglalkoztatása*. A termelés és a foglalkoztatott népesség száma évről évre csökken. 1990-ben a nemzetgazdaságban foglalkoztatottak száma 75,3 millió főt tett ki, de 1995-ben már csak 67,1 millió főt. 1996. január 1-jén a hivatalosan nyilvántartott munkanélküliek száma 2,3 millió fő volt, a gazdaságilag aktív népesség 3,4 százaléka, de számos gazdasági szakértő számítása szerint a munkanélküliek száma Oroszországban 14,6 millió, sőt 20 millió fő.⁴ Az összehasonlítás kedvéért megjegyezzük, hogy nyugati felfogás szerint a munkanélküliség kritikus szintje 7 százalék. E határ túllépése esetén társadalmi konfliktusok és megrázkódtatások lehetségesek.

A *lakosság nominál- és reálbérének alakulása*. Az 1990. év végén az Orosz Föderációban az átlagos havi nominálbér 275 rubelt, 1995 végén pedig 482 ezer rubelt tett ki. Az átlagos havi reálbér 1990 végére 275, 1995 végén pedig 77,0 rubel volt. A reálbér 1995 végére az 1990. évihez képest 72 százalékkal csökkent. Ez az országos átlag. A mezőgazdaságban azonban a reálbér csökkenése ez idő alatt közel 85, a kulturális és a művészeti szférában 72, a tudomány területén 76 százalékot tett ki, míg az oktatásban 70 százalékos volt.

A *havi átlagos nominál- és reálnyugdíjak alakulása*. Az átlagos havi nyugdíj 1990 végén 115 rubelt tett ki, míg 1995 végén 196 000 rubelt. Az átlagos havi reálnyugdíj ugyanakor 115 rubelről 1995 végére 50,3 rubelre csökkent. Mint látjuk, a havi átlagos reálnyugdíj Oroszországban 56,5 százalékkal csökkent.

A *fogyasztás színvonala* és összetétele közvetlenül függ a jövedelmek szintje és a létminimum kapcsolatától. Az Orosz Föderáció Állami Statisztikai Bizottságának adatai szerint 1996. január 1-jén az egy főre számított havi létminimum (a minimális fogyasztói kosár értéke) 264 000 rubel volt.

⁴ A Nemzetközi Munkaügyi Hivatal (International Labour Office – ILO) értékelése szerint az Orosz Föderáció statisztikája körülbelül 80 százalékkal torzítja lefelé a munkanélküliség színvonalát. A Hivatal értékelése szerint Oroszországban a munkanélküliek száma 10,2 millió fő, vagyis a gazdaságilag aktív népesség 13 százaléka.

Az Orosz Föderáció kormánya mellett működő Összorosz Életszínvonal-központ adatai szerint az egy főre jutó havi jövedelem alapján a lakosság öt csoportra bontható:

az első csoport – a szegények; az ilyen családokban a jövedelmek a létminimum alatt vannak (ebbe a csoportba tartozik a lakosság 33 százaléka, vagyis 48 millió ember);

a második csoport – a gyengén ellátott családok, melyeknek a jövedelme az orosz szegénységi küszöböt meghatározó létminimum fölött van (ide lehet sorolni a lakosság 40 százalékát, vagyis 59,2 millió főt);

a harmadik csoport – a jómódú családok (ezek a családok a lakosság körülbelül 20 százalékát teszik ki, vagyis 29,6 millió embert);

a negyedik csoport – a vagyonos lakosság, jövedelmek elérik azt a színvonalat, amelyet az emberi szükségletek kielégítésének tudományosan megalapozott normái határoznak meg (ez a kategória az ország lakosságának 5 százalékát teszi ki, vagyis 7,4 millió főt foglal magában);

az ötödik csoport – a gazdagok; a lakosság 2 százaléka, vagyis 3 millió fő tartozik e csoportba, és náluk összpontosul az összes lakossági jövedelem 15 százaléka. Jövedelmek színvonala a különösen magas normáknak felel meg.

Az összehasonlítás kedvéért megemlítjük, hogy a nemzetközi normák szerint a létminimumnak az egy főre jutó átlagjövedelem 40 százalékát kell kitennie.

A fogyasztási színvonalnak az ún. „fogyasztói kosár” alapján történő elemzése szerint ez a „kosár” Oroszországban 18 legfontosabb élelmiszert és 5 csomag cigarettát tartalmaz. 1990-ben az ilyen élelmiszerekosár értéke 32,2 rubel volt, a minimálbér 70 rubelt, a havi átlagbér 275 rubelt tett ki. 1995 végén a kosár értéke 264 ezer rubel, a minimálbér 55 ezer rubel, az átlagbér pedig 482 ezer rubel volt.

A társadalomra ráerőltetik azt a véleményt, hogy a fogyasztói piac telített árukkal és a hiány problémája már a múlté. A valóságban azonban a kiskereskedelmi áruforgalom 1995-ben – összehasonlító áron – az 1991. évi forgalom szintjének 52 százalékát tette ki. Az 1990-es évek elejéig a hivatalos statisztika szerint Oroszország lakossága átlagosan a jövedelmének megközelítőleg 35–40 százalékát fordította élelmiszerekre, 1994 és 1995 végén 70–75 százalékát. Ennek ellenére az alapvető élelmiszerek egy főre jutó fogyasztása állandóan csökken, amint a táblából látható.

Az élelmiszerek egy főre jutó évi fogyasztása Oroszországban

Élelmiszer	Az egy főre jutó fogyasztás	
	1990-ben	1995-ben
Hús, húskészítmény (kg)	76,0	53,0
Tejtermékek (kg)	383,0	249,0
Tojás (db)	297,0	121,0
Zöldségfélék (kg)	89,0	83,0
Hal- és halkészítmények (kg)	20,3	9,0
Cukor és cukrászati készítmények (kg)	47,2	27,0
Vaj (kg)	10,2	5,3
Cereáliák (kg)	104,0	102,0

Szociális – demográfiai helyzet. Oroszországban a népességszám csökken, mégpedig azért, mert az alacsony születési arányszám mellett folyamatosan emelkedik a halandóság színvonala. 1992-ben 1,6 millió, 1994-ben 1,4 millió gyermek született, ugyanakkor a meghaltak száma 1,8 millió fő, illetve 2,3 millió fő volt. Ez azt jelenti, hogy a halálozási

arányszám 1992-ben 1,1-szeresen, míg 1994-ben 1,6-szeresen múlta felül a születési arányszámot. Oroszország lakosságának átlagos élettartama folyamatosan csökken, 1990-ben 69 év, 1995-ben pedig már csak 64 év volt. A lakosság természetes fogyása 1992-ben 219,8 ezer, 1994-ben 893,2 ezer, 1995-ben pedig 900 ezer főt tett ki. Oroszországban jelenleg 6,0 millió menekült tartózkodik.

Az egészségügyi-demográfiai helyzet is romlik. Az ún. szociális betegségek csoportjában a növekedés tartós irányzata figyelhető meg. 1995-ben a megbetegedések száma – 1992-vel összehasonlítva – növekedett: a tuberkulózisé 40, a diftériaé 100, a szifiliszé 370 százalékkal.

A bűnözés mértéke soha nem látott méreteket öltött. A reform évei alatt az ismertté vált bűncselekmények évi átlagos száma 2,7-2,8 millió. A jogászok ezt bűnözési hullámnak nevezik. Az országban elszabadult a terror, a társadalmi élet szinte valamennyi területe kriminalizálódik, és ez már nem a „hagyományos bűnözés”. A Belügyminisztérium adatai szerint Oroszországban több mint 4 ezer bűnözői csoport működik, ezek az országot gyakorlatilag felosztották befolyási szférákra. A lakoságnál több mint 3 millió nyilvántartott lőfegyver van, és ennél jelentősen nagyobb a nem nyilvántartott lőfegyverek száma.

Becslések szerint jelenleg a bűnözéssel kapcsolatban áll a vállalkozók 40 és a kereskedelmi hálózat 66 százaléka. A maffia ellenőriz 35 ezer gazdálkodó szervezetet, közöttük 400 bankot, 47 tőzsdét, 1,5 ezer állami vállalatot. A hivatalos személyek megvesztegetése a maffia állami struktúrákra gyakorolt nyomásának a legelterjedtebb formája. Oroszország Belügyminisztériumának becsült adatai szerint, ha az 1980-as évek közepén az állami szervek és az igazságszolgáltatás képviselőinek megvesztegetésére a bűnözők tulajdonában levő tőke 33 százalékat fordították, akkor jelenleg ez a szám elérte az 50 százalékat.

A lakosság életszínvonalának általános csökkenése mögött a társadalom szociális polarizációjának, valamint a szociális egyenlőtlenség mértéke növekedésének folyamata húzódik meg.

A társadalom szociális polarizációjáról nyilvánosságra hozott nemzetközi adatok az ún. felső és alsó decilisek (a legjómódúbb 10 százaléknyi lakosság és a legrosszabb helyzetű 10 százaléknyi réteg) jövedelme közötti arányok 1991-ben a következők voltak: Németország 6,8; Anglia 6,8; Svédország 5,9; Franciaország 12,0; Spanyolország 11,9; Egyesült Államok 15,9; Oroszország 4,0. Az 1990-es évek első felében a fejlett országokban a szociális egyenlőtlenség mérséklődésének folyamata figyelhető meg és Európa országaiban jelenleg 6, ezzel szemben Oroszországban 1995-ben a munkabérek színvonalára alapján 27–28 volt, az összes jövedelmek alapján pedig 50 volt az átlagos decilis-koefficiens.

A szociális infrastruktúrán belül a tudomány finanszírozására fordított összeg 1995-re az 1989. évinek egyötödére csökkent. 1995-ben a tudomány fejlesztésére a bruttó hazai termék 0,32 százalékat fordították, ugyanakkor az Egyesült Államokban 2,75 százalékat és Japánban több mint 3 százalékat. Abszolút számokban kifejezve: Japán a tudományra évente 75 milliárd, az Egyesült Államok 173 milliárd, míg Oroszország csak 6 milliárd dollárt költ, s ez a lemaradás a tudomány halálát jelenti.

J. Oszipovnak, az Orosz Tudományos Akadémia elnökének nyilatkozata szerint a tudósok átlagos havi munkabére 500 ezer rubelt tesz ki. A tudomány anyagi bázisa is el-

avul, és csökken a tudományos szervezetek száma. Folyik az „agyelszívás”. 1992 és 1995 között a tudomány szférájából 300 ezer aktív kutató tudós és szakember távozott külföldre. Az Orosz Tudományos Akadémia tudósainak számításai szerint Oroszország évente 10–15 milliárd dollárt veszít az „agyelszívás” következtében. 1992-ben a tudományos szervezetek személyi potenciáljának 27 százaléka ment át az üzleti szférába, míg 1993-ban és 1994-ben további 15–15 százalék.

Felsőoktatás. 1995-ben Oroszország 548 felsőoktatási intézményében 2655 ezer hallgató tanult, a reform előtt számuk 3010 ezer volt. Jelenleg a felsőfokú oktatási intézmények finanszírozása 30 százalékkal marad el az igényektől. Már ötödik éve egyáltalán nem finanszírozza a költségvetés a felsőfokú oktatási intézmények épületeinek és felszereléseik fenntartását, a tudományos kísérleti berendezések, számítástechnikai eszközök és szakirodalom beszerzését. A felsőfokú oktatási intézményekben gyakorlatilag megszűnt az új oktatási terület építése. Oroszország ilyen intézményeiben jelenleg egy hallgatóra átlagosan 11 négyzetméter oktatási terület jut, szemben a 22 négyzetméteres normával. A professzori–oktatói havi átlagbér a felsőfokú oktatási intézményekben 440 ezer rubelt tesz ki és ezt a bért sem fizetik ki pontosan.

Az általános (teljes körű) középfokú oktatásról szóló törvényt hatályon kívül helyezték. Ennek az akciónak első „gyümölcsei” már beértek: az általános középfokú oktatásban részt vevők aránya az 1989. évi 95,4 százalékról 1994-re 91 százalékra csökkent. A középiskolák finanszírozása nagyon rossz, a tanárok átlagos havi bére nem haladja meg a 300 ezer rubelt és a bért hónapokon át nem fizetik ki. Ezért a középiskolák állandó sztrájkkészültségben vannak.

Az egészségügy tényleges finanszírozásáról az Orosz Föderáció Állami Statisztikai Bizottsága nem tesz közzé adatokat, de a szakemberek szerint a reform éve alatt az egészségügy finanszírozására fordított összeg egyharmadára, az orvosok reálbére pedig 1992-től 60 százalékkal csökkent. A lakosság ingyenes orvosi ellátása megszűnőben van.

A kultúra állami finanszírozásának hiányában számos színház, múzeum, könyvtár a bezárás küszöbén áll. Az Orosz Tudományos Akadémia szociológiai kutatásai arról tanúskodnak, hogy a lakosság kulturális életének minősége és tartalma romlik: a lakosság 77 százaléka a korábbinál ritkábban jár moziba, 66 százaléka ritkábban látogat színházat vagy hangversenyt, 58 százaléka kevesebbet sportol, 43 százaléka kevesebb időt fordít újságolvasásra, 39 százaléka kevesebb könyvet olvas, 28 százaléka ritkábban hallgat rádiót.

Jövő-szenáriók

Végül szólni kell a *negyedik mítoszról*, miszerint az országnak csak két választása van: vagy visszatér a reform előtti múlthoz, vagy az alkalmazott gazdaságpolitikai irányvonal természetes eredményeként bekövetkező „gazdasági csodára” vár.

Az ország számos tudósának véleménye szerint azonban az Oroszország előtt álló választás nem lehet az a közvéleményre erőltetett alternatíva, hogy vagy vissza a reform előtti múlthoz, vagy előre az amerikai típusú kapitalizmushoz. A választás lényege nem fejezhető ki ennyire leegyszerűsítve: „piac vagy nem piac”. Oroszország előtt valójában a gazdasági rendszer liberális–kriminális átalakításának folytatása vagy a konstruktív–alkotó szenárió közötti választás lehetősége áll.

Az eddigi tapasztalatok szerint a liberális „reform”-scenáriók további megvalósítása a gazdaság ellehetetlenüléséhez, mélyreható szociális polarizációhoz, nagyfokú bűnözéshez és korrupcióhoz, valamint az éles társadalmi konfliktusok állandó veszélyéhez vezet.

A *konstruktív-alkotó* scenárió az előrehaladásból, azaz abból indul ki, hogy a gazdasági rendszer átalakításának a tényleges gazdasági helyzet javulásával együtt kell végbemennie. E scenáriónak két szakasza van. Az *első* a rendkívüli válságellenes intézkedések végrehajtása, mely elképzeléseim szerint a következőket foglalhatja magában.

a) A lakosság reform előtti életszínvonalának helyreállítása, mégpedig az összes személyi jövedelem újraelosztása, a magas jövedelmű csoportok progresszív adóztatása és a rossz helyzetben levőknek juttatott transferek révén. Ugyanis az összes személyi jövedelem jelentős részét az úgazdagok kis számú rétege sajátítja el. Míg 1989-ben a lakosság „alsó” 60 százaléka az összes személyi jövedelem 55 százalékát kapta, addig jelenleg csak 31,4 százalékát kapja, a lakosság „felső” 30 százaléka pedig az összes személyi jövedelem 57,5 százalékához jut.

b) A gazdaság állami és magánszektorainak elhatárolása. Elsőbbséget kell adni a kincstár védelmének oly módon, hogy helyreállítják az állami tulajdont és megszüntetik a gazdaság magán- és állami szektorai közötti „együtműködés” összes olyan parazita formáját, amely egyes személyek és csoportjaik érdekeit szolgálja. Ennek érdekében a kétszektoros gazdaság koncepcióját alapvetően meg kell változtatni. A magánszektornak piaci rezsimben kell működnie, maximálisan függetlenül az államtól, az állami szektort az állam tervfeladatai szerint kell irányítani. A két szektor közötti kapcsolatok szabályait az államnak kell kidolgoznia és korrigálnia.

c) A pénzhiány megszüntetése. A pénzhiány felszámolásának egyetlen elfogadható forrása a pénzkibocsátás. Ha ezt a valóságos és objektív szükségletek határai között végzik, akkor ez nem pusztán papírdarabok kibocsátása, hanem a pénzügyi válság feloldását szolgáló értelmes politika. A külföldi kölcsönök – többletvalutát nyújtva az országnak – nem a tulajdonképpeni termelést, hanem az importot ösztönzik.

d) Az elhanyagolt könnyűiparban kedvezményes termelési célhitelt kell nyújtani forgóeszközök képzésére. Reális lehetőség van arra, hogy rövid idő alatt erőteljesen növekedjenek az ágazat adóbefizetései a költségvetésbe. 1990-ben például a könnyűiparból származott az összes költségvetési bevétel 26,4 százaléka, 1995-ben már csak 2 százalékot tett ki ez a hányad.

e) Operatív pénzügyi forrást képezhet, ha az alkoholtartalmú italok termelése és forgalmazása újra állami monopólium lesz. Tíz évvel ezelőtt az „alkoholpénzek” a költségvetés bevételeinek 30 százalékát tették ki, 1995-ben pedig csupán 1,5 százalékát. Többen isznak, mint azelőtt (a fogyasztás 14 liter tiszta alkohol évente egy lakosra vetítve, a kritikus szint 8 liter!), de az állam csak veszített a vodkakereskedelmen. Szakemberek értékelése szerint az állam csupán az alkohol nem szabályozott importján 18–20 trillió rubelt veszít egy év alatt.

f) A az egyik legfontosabb operatív forrás a külföldre kivitt tőke visszahozatala az országba. Mint már korábban szó volt róla, Oroszország Belügyminisztériumának adatai szerint a külföldön levő tőke értéke 150–300 milliárd dollár.

g) Az árrendszer helyreállítása. A „reform” idején például az alapvető élelmiszerek árai 12-ezerszeresükre növekedtek, míg a kulturális-jóléti célokat szolgáló iparcikkek árai 10-ezerszeresükre, akkor, amikor Oroszországban az átlagos nominális bér csak

1000–2000-szeresére növekedett. A szabott árak bevezetése az alapvető élelmiszerekre és a kulturális–jóléti rendeltetésű iparcikkekre elsődleges fontosságú ahhoz, hogy Oroszország lakosságának túlnyomó része kikerüljön a rendkívül rossz életkörülményekből.

Már az említett mechanizmusok beindítása is gyorsan eredményekre vezetne. Ez nem utópia, hiszen ma mindez megtehető.

Az orosz gazdasági rendszer átalakítása konstruktív–alkotó scenáriójának *második* szakasza a következőket tartalmazná.

a) Az állami tulajdon – a korábbi helyzethez hasonlóan – jelentős marad. A reform hívei szerint folytatni kell a privatizációt. Az Orosz Tudományos Akadémia tudósai a nemzeti vagyont tartva szem előtt azt az álláspontot képviselik: rögzíteni kell, hogy a nemzeti vagynon belül melyek az állami tulajdon részei.

Meg kell valósítani az országban a sokszektorú vegyes gazdaságot, prioritást adva a tulajdon társadalmi és kollektív formáinak, hiszen ilyen típusú tulajdon nélkül az államnak nem lesznek eszközei, hogy tanítsa a gyermekeket, gyógyítsa az idős embereket, biztosítsa az ország védelmét és a természet gazdasági egyensúlyát.

Mindenekelőtt a földről, a természeti kincsekről, az olyan legnagyobb iparvállalatokról van szó, amelyek a gazdaság egésze számára stratégiai jelentőségűek, továbbá az össznemzeti (termelő és szociális) infrastruktúráról. A nemzeti vagyon ezen része a jövőben nem privatizálandó, és gazdasági kihasználása bérlet vagy megbízotti irányítás keretében valósítandó meg. Miként a nyugati tapasztalatok mutatják, a használati jog átadásán alapuló bérleti rendszer szerfölött előnyös mind a tulajdonos, mind a vagyon felhasználója számára. Ez lehetővé tenné a kollektív bérlet jelenleg sorvadó hazai rendszerének újraélesztését, és hatékonyabbá tenné az állami tulajdon felhasználását.

b) Új adózási rendszer bevezetése. Oroszországban körülbelül 200 fajta adó van, ezek közül 40 szövetségi szintű, a többi pedig a föderáción belüli alsóbb szintű közigazgatási egységek helyi adója. (A nyugati országokban ezzel szemben 10-15 adófajta létezik.) Az adó mértéke is rendkívül nagy Oroszországban. A vállalatok nyereségének 80-90 százaléka a költségvetésbe kerül. Az adózás után megmaradó pénzeszközök csak az egyszerű újratermelést teszik lehetővé. Ez változtatást kíván.

c) A lakásépítés finanszírozása a lakosság pénzeszközeinek bevonásával. Oroszországban tartós fizetőképés kereslet lesz a lakásra. Mi több, a lakás – a többi fogyasztási cikkel szemben – a legnagyobb fogyasztói preferenciát élvezi. A lakásépítés – mint húzóágazat – gyarapítja az építőanyagok és a különféle szerkezetek termelését, a gépgyártást, a faipart, a bútorigart, a szaniter-technikát, az elektrotechnikát, a háztartási gépek gyártását és a többi tartós fogyasztási cikk előállítását. Mindez széles távlatokat nyit az ipar számára. A lakásépítés fejlesztése elősegíti a területfejlesztés optimalizálását, azaz az infrastruktúra, mindenekelőtt az Oroszországban elégtelen úthálózat intenzív fejlesztését. Közvetve mindez jó hatással van a foglalkoztatás alakulására is.

d) Az ipari szférában a következő háromszakaszos scenárió javasolható. Az első szakasz feladata lehet a beruházási lehetőségek (alkalmak) növelése olyan exportpolitikával, amely a fűtőanyag-energetikai és nyersanyag-erőforrások feldolgozásának kiszélesedését eredményezi. A hadiipari komplexumot úgy konvertálják, hogy a fegyverexport ellenében a lakosság keresletének kielégítését szolgáló javakat importálnak.

A második szakasz feladata az ágazatok és alágazatok áttérése az erőforrás-takarékos technológiára a hazai gépgyártás megújítása alapján. E téren jelentős szerepe van a hadiipari komplexumnak, amennyiben bekapcsolódnak a hazai gépgyártás újratermelési bázisának modernizációjába.

A harmadik szakasz feladata az innovációk teljes körű elterjesztése, hogy Oroszország a műszakilag vezető országok csoportjába kerüljön.

e) Állami támogatást kell nyújtani a mezőgazdaságnak. Az összehasonlítás kedvéért megjegyezzük, hogy a mezőgazdasági termelőknek nyújtott dotációk a termelés önköltségében kifejezve a következő nagyságrendet érik el: Finnország 80, Japán 70, Európai Unió 50, Kanada 40, Egyesült Államok 25, Oroszország 3 százalék. Át kell szervezni a kereskedő–felvásárló közvetítők élődsi láncolatát, mivel e láncolaté az élelmiszerek kiskereskedelmi árának 80–90 százaléka. A termelő földműves csupán 10–20 százalékot kap.

Szűkíteni kell a agrárrollót. Oroszország mezőgazdasági minisztere, *V. Hlusztnun* szerint 1990 után a mezőgazdasági termékek árai 1800-szorosukra növekedtek, miközben a kombájnárak 14 000-szeresükre, a traktorárak 15 000-szeresükre, a villamosenergia-árak 12 000-szeresükre, a fűtő- és kenőanyagok árai pedig 10 000-szeresükre nőttek.

A lehetséges mértékben támogatni kell a tudományt, a legperspektívikusabb kutatásokat, és minden lehetséges módon csökkenteni kell az „agyelszívást”. Erre a célra közvetlen költségvetési támogatás, továbbá a kereskedelmi szektor számára rugalmas ösztönzőrendszer szükséges.

Míndez csak néhány olyan intézkedés, amely lehetővé tenné az előfeltételek megteremtését Oroszország gazdaságának átalakításához egy konstruktív-alkotó szcenárió szerint. E szcenárió megvalósítása a fő garanciája az ország társadalmi–politikai stabilitásának. Nyugalom csak akkor lesz, ha az emberek jól élnek és ha a jólét évről évre növekszik. Erre az egyetlen garancia az állampolgárok életszívonának tényleges, érzékelhető javulása.

TÁRGYSZÓ: Gazdasági reform. Nemzetközi statisztika.

SUMMARY

Myths and real characteristics of the Russian economy are interpreted in the article. Russian economic reforms launched in 1992, aim at the establishment of the free market-driven economy. The author demonstrates the wide-spread myths surrounding: the privatisation, the liberalization and the monetarism. At the same time, he emphasizes: efficient proprietors did not emerge; macro-economic control and management is not efficient; financial system is destroyed. Performance of major branches of the Russian economy was declining during the reform period, the standard of living of population also declined. External economic conditions for the Russian economy are also gloomy, according to the author's opinion an overall economic crisis prevails in Russia. Most viable scenario for the transformation of the Russian economic system is the so called constructive–creative one, which rejects the present Yeltsin reforms and does not mean a return to the planned economy.